

VRIJ SPREKEN MAAR OOK ECHT LUISTEREN,
OVER ALLE GRENZEN HEEN
DANKWOORD
PHILIPPE VAN PARIJS

Raar, zeer raar dat ik hier vandaag sta. Want wie ben ik om hier een Vlaamse, anti-clericale, literaire prijs te durven ontvangen, of toch iets dat soms zo omschreven wordt? Wie ben ik om een prijs te ontvangen die gesticht werd uit woede omdat een pastoor *Het boek van Joachim van Babylon* te gevaarlijk had bevonden voor het Vlaamse volk?

Ik ben slechts een Franstalige Brusselaar die in hetzelfde jaar als de Arkprijs in een *hôpital français* geboren is, van ouders die Frans met elkaar spraken en in het Frans school hadden gelopen, mijn vader zelfs op het *petit séminaire de Malines* met de laatste generatie die dat nog in het Frans kon. Drie jaar later zat ik al in het Franstalig katholiek onderwijs en heb het sindsdien nooit verlaten. Volgens de Belgische nomenclatuur ben ik dus helemaal geen Vlaamse vrijzinnige, maar een Franstalige katholiek. En op de koop toe ook helemaal geen letterkundige. Ik heb wel op mijn zestiende een reeks liefdesgedichten geschreven, maar vond die nadien zo slecht en zo dom dan ik die allemaal in het smerig water van het rioolbeekje Molenbeek heb verspreid, op een grauwe winteravond, vlak bij het kerkhof van Ganshoren.

En toch. Toch kon toen al iemand wellicht vermoeden dat die Arkprijs ooit tot mij zou komen. In diezelfde winter, toen mijn volledig literair opus onherroepelijk in de Molenbeek wegzonk, zat ik in de retorica van het *Collège du Sacré-Coeur*, juist achter de Basiliek van Koekelberg. De leraar Nederlands had boeken laten kiezen uit een redelijk lange lijst. Een van de leerlingen koos een roman van een voor hem onbekende auteur, Marnix Gijsen, *Het Boek van Joachim van Babylon*. Uit de kritische discussie, in een rood schrift teruggevonden, blijkt dat die leerling niet alleen het boek grondig gelezen had, maar zelfs een stuk secundaire literatuur was gaan verkennen. Tegen het einde van zijn tekst citeert hij uit een boek van een zekere Gerard Verbeek, *Marnix Gijsen* (Brugge, Desclée De Brouwer 1966):

“Het is een onweerstaanbaar boek voor wie geestelijk volwassen... en dus eerlijk, belangeloos, esthetisch kan lezen. Wie dat niet kan vergaat onder de praktische en theoretische beschouwingen die de esthetische categorie vreemd moeten zijn; voor hem is het een gevaarlijk boek.” Dat zegt Gerard Verbeek, eer[bied]waardige katholieke criticus, in een zeer katholiek boekje dat hij over Marnix Gijsen geschreven heeft. Wie een boek ‘belangeloos’ leest is een lafaard of een stommerik. Hij weigert aan de letterkunde haar echte waarde te geven: haar corrosieve waarde. En het zou de triomf zijn van de schijnheilige ‘humanistische’ of ‘christelijke’ opvoeding de literatuur slechts ‘esthetisch’, ‘volwassen’ te laten lezen. In een boek heeft me de ‘esthetische categorie’ nooit geïnteresseerd. Ik lees boeken omdat ik er pogingen in vind om te antwoorden op de vragen die ik mij ook stel. Als een boek iets in mijn leven verandert, dan beschouw ik het als een ‘goed’ boek; als de inhoud geen gevolg heeft op mijn bestaan is het een ‘slecht’ boek. ‘Joachim van Babylon’ is een goed boek.”

In de marge schreef de leraar met een rode pen: “Z.G. 9/10.” Die leraar zit vandaag in deze zaal: Fernand Bruffaerts, toen leraar Nederlands op het Heilig Hart College en ook een beetje op het *Collège du Sacré Coeur*. En de Franstalige leerling die *Joachim van Babylon* zo goed vond, dat ben ik. Ik wist toen niet dat dat boek een twintigtal jaar eerder zo’n hevige polemiek had uitgelokt dat er een prijs van het Vrije Woord zou uit ontstaan. Ik vermoedde nog minder dat ik een veertigtal jaar later die prijs zou krijgen. Maar tussen mijn verdediging van Marnix Gijsen tegen die ‘eerbiedwaardige’ Gerard Verbeek en de reactie van Herman Teirlinck en anderen tegen de Eerwaarde Heer Joris Baers die tot de stichting van de Arkprijs heeft geleid is er meer dan een oppervlakkige analogie.

Het feit dat ik hier vandaag sta heeft trouwens ook iets te maken met het feit dat ik leraars heb gehad die ervoor gezorgd hebben dat ik na twaalf jaar *Collège du Sacré Coeur* niet alleen in staat was het boek te lezen en ervan te genieten maar me ook vrij voelde om over dat boek te schrijven wat ik echt dacht. Ons vrije woord heeft veel te danken aan de leerkrachten die ons hebben leren lezen, ook in andere

© Foto Semaines sociales de France

talen, en kritisch denken, ook in katholieke colleges. Dank u hiervoor, Monsieur Bruffaerts, en dank aan uw vele collega's in Brussel, in België en in de hele wereld die het vrije woord hebben aangewakkerd, aangemoedigd, verbeterd, verstevigd, zodat het ook decennia later nog door hun oudleerlingen uitgesproken en verdedigd kan worden.

Toen ik later zelf een leerkracht werd heb ik die taak proberen over te nemen. Niet meteen met groot succes. Mijn eerste leeropdracht aan de UCL was de cursus filosofie aan 250 eerstejaarsstudenten in de economische, sociale en politieke wetenschappen. Ik deed dat als plaatsvervanger van collega André Léonard, nu Aartsbisschop André-Mutien (André-Joseph) Léonard, toen hij directeur was van het Seminarie van Louvain-la-Neuve. Maar na drie jaar werd die cursus mij abrupt ontnomen door Rector Mgr Massaux: te subversief, vond hij in het licht van de klachten dat hij gekregen had, niet kritisch genoeg over marxisme bij voorbeeld, en niet genoeg in de filosofische stijl van de man die ik verving.

Later beleefde de UCL gelukkig zijn Perestroika dank zij Pierre Macq, haar eerste lekenrector, die me 20 jaar geleden vroeg de Hoover leerstoel voor economische en sociale ethiek op te richten. Wat de universiteit van mij verwachtte, schreef hij in zijn benoemingsbrief, was 'une parole claire et compétente' over de ethische dimensie van economische en sociale vraagstukken. Met 'parole claire', legde hij me later uit, bedoelde hij helemaal niet de officiële stelling van de Université Catholique de Louvain, en nog minder de dogma's van het Vaticaan, maar de heldere stem van iemand die de tijd neemt om samen met collega's uit verschillende disciplines over moeilijke problemen na te denken en de moed heeft om in het openbaar zijn nek uit te steken, zonder te choqueren voor het plezier maar ook om zonder te aarzelen de heersende consensus te breken, op grond van zijn persoonlijke synthese van wat geweten is en van de waarden waarin hij gelooft.

Het vrije woord verdedigen betekent dus zijn eigen mening uitdrukken, ook en vooral wanneer die de *pensée unique* van het tijdperk tegensprekt, of die van zijn eigen gemeenschap, of de orthodoxe *anti-pensée-unique* van zijn eigen clubje; ook en vooral wanneer de waarheid niet prettig is en politici en media die daarom niet zo graag vertellen. Maar het vrije woord verdedigen betekent ook, in onze tijd

even veel als in de tijd van Voltaire, de vrijheid van anderen verdedigen om dingen te zeggen waar we zelf niet mee akkoord gaan, bij voorbeeld het recht van André Léonard om te zeggen dat homoseksualiteit een ziekte is zonder het risico te lopen daar een taart in zijn gezicht voor te krijgen; of het recht van anderen om te beweren dat het integendeel heteroseksualiteit is die een ziekte is, of het recht te beweren dat Ashkenaze Joden gemiddeld een hoger IQ hebben dan Sefardische Joden, of Blanken dan Zwartten, of Aziaten dan Europeanen; en zelfs het recht om een creationist of een negationist te zijn zonder een *Berufsverbot* te krijgen of in de cel te eindigen.

Die bereidheid om mensen afwijkende dingen te laten zeggen en om naar die mensen kritisch maar toch écht te luisteren is even belangrijk voor de verdediging van het vrije woord, als zelf van die vrijheid gebruik te maken. Die bereidheid doorgeven aan mijn studenten beschouw ik overigens als een centraal element in mijn opdracht als prof. De cursus die ik naar aanleiding van de stichting van de Hooverleerstoel creëerde werd enkele jaren geleden door de Faculteit verplicht gemaakt voor zijn nu meer dan 500 derdejaarsstudenten in de economische, sociale en politieke wetenschappen. Het hoogtepunt ervan is de dialoog die elk jaar plaatsvindt tussen de studenten en vooraanstaanden die veel van elkaar (en dus ook vaak van mij) verschillen: zo hebben we Etienne Vermeersch *en* Dyab Abou Jahjah te gast gehad, Riccardo Petrella *en* Jean-Pierre Hansen, François Houtart *en* Nabil Ben Yadir, Béatrice Delvaux *en* Bart De Wever. En volgend jaar, waarom niet, André Léonard.

Die vrijheid van afwijking beschermen tegen de dictatuur van de politieke correctheid is van groot belang. Maar hieruit volgt niet dat alles goed is om uit te spreken, ook leugens, ook beledigingen. Er is geen beschaving zonder zelfcensuur. Men mag niet zomaar dingen vertellen zonder te checken of die waar zijn, vooral wanneer men een prof is, of een navorser, of een journalist, of een blogger, of een vrijwillige medewerker van Wikipedia, of zelfs maar een bescheiden twitteraar. En wie dat niet doet, of onvoldoende, mag daar gerust voor gesanctioneerd worden. Door verlies aan respect in zijn *peer group*. Door verlies aan geloofwaardigheid in bredere kringen.

Ook woorden waarvan men denkt, of zelfs weet dat die waar zijn, worden soms beter nooit uitgesproken, omdat die nutteloos kunnen

kwetsen, bij voorbeeld, of onvermijdelijk misbegrepen zullen worden, of een moeizame verzoening zullen saboteren. De Deense karikaturen van Mohammed mogen gerust grondwettelijk beschermd blijven door de vrijheid van meningsuiting. Maar tussen de vele dingen die een journalist of een medium wettelijk het recht heeft te zeggen moet er voortdurend geselecteerd worden. Niet alleen om valsheden te verwijderen. Ook om niet onnodig te kwetsen. Sommige kwetsende waarheden zijn niet belangrijk genoeg om gezegd te moeten worden. En de manier waarop men potentieel kwetsende dingen zegt is ook van groot belang. Dit is geen onderdrukking van het vrije woord. Dit is een belangrijk en legitiem aspect van wat het betekent een goede journalist te zijn, en ook van wat het betekent zich als burger op een verantwoordelijke wijze openbaar uit te drukken.

Op deze wijze gebruikt is het vrije woord een bron van hoop, eigenlijk de allerbelangrijkste bron van hoop, voor onze maatschappij en voor onze wereld. Het is door eerlijk met elkaar te praten, door naar elkaar aandachtig te luisteren, over alle grenzen heen, tegen alle vooroordelen en *cordons sanitaires* in, dat we gedwongen worden onze beweringen te ondersteunen en onze stellingen te rechtvaardigen, dat we verplicht worden te trachten aan te tonen dat wat we zeggen waar is en wat wij eisen fair. Schijnheiligheid kan daar een rol in spelen. Maar ook dat kan helpen. En er is geen andere weg. De weg van het woord dat men tot anderen richt nadat men naar hen heeft geluisterd, om begrepen te worden, om te overtuigen, ongebonden maar beheerst, verantwoordelijk maar vrij.